

Araştırma Makalesi

Güvencesizlik Kısılcacında Kafe-Bar Çalışanlarının Covid-19 Pandemi Deneyimleri: Kadıköy Örneği

Derya İnce*

ORCID: 0000-0002-0367-7047

Öz

Çalışma yaşamında güvencesizlik sorunu artan bir biçimde önemini korumaktadır. Neoliberal dönemle birlikte sermayenin emek üzerindeki sömürüsü arttıkça güvencesizlik derinleşme yaşamıştır. Güvencesizliğin artan görünümü karşısında prekarya kavramı ortaya çıkmış ve ayrı bir sınıf olup olmama konusunda tartışmalara neden olmuştur. Bu çalışmada güvencesizlik olgusuna yer verilmiş ve prekaryanın neden ayrı bir sınıf olarak nitelendirilemeyeceği açıklanmaya çalışılmıştır. Çalışmada prekaryalaşmanın tüm işçi sınıfına içkin bir özellik olduğu belirtilmiştir. Kafe-bar çalışanları da çalışma koşullarının esnek, güvencesiz ve kuralsız oluşu ile prekaryalaşma sürecini yaşamaktadırlar. Hâlihazırda prekaryaya içkin sorunlar yaşayan kafe-bar çalışanları Covid-19 pandemisinin getirdiği olumsuzluklarla da baş etmek zorunda kalmışlardır. Pandemi ile birlikte dünya ölçeğinde yaşanan sağlık krizinin yanında işgücü piyasaları da etkilenmiştir. Krizden etkilenen pek çok sektörde üretim faaliyetlerinin azalması aktif çalışanlar için işlerini kaybetme, ücretsiz izne çıkarılma ve haftalık çalışma saatlerinin düşmesi gibi risklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hizmet sektörünün içerisinde yer alan yeme-içme hizmetlerinin sağlandığı mekânların pandemi sürecindeki kapanmalarla çalışmalarının durdurulması da söz konusu olmuştur. Bu süreçte yeme-içme hizmeti sunan esnaf ve çalışanlar çeşitli maddi ve manevi sıkıntılar yaşamıştır. Bu çalışma kapsamında da maddi ve manevi sıkıntılarla çevrelenen yeme-içme hizmetlerinin sağlayıcılarından kafe-bar çalışanlarının deneyimleri açığa çıkarmak amaçlanmıştır. Bu amaçla güvencesizlik ve prekarya kavramları ele alınmış ve sonrasında Covid-19 pandemisinin çalışma üzerindeki etkisi özetlenmiştir. Son olarak çalışmada İstanbul'un Kadıköy ilçe-

Makale Geliş Tarihi: 09.10.2021 Makale Kabul Tarihi: 01.03.2022

* İstanbul Üniversitesi İktisat Doktora Programı Öğrencisi, derya.nc93@gmail.com

sinde kafe-bar çalışanı olan 13 kişi ile gerçekleştirilen görüşmeler yoluyla elde edilen nitel verilerin değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın sonucu olarak güvencesiz ve esnek çalışma koşulları ile çevrelenmiş kafe-bar çalışanlarının pandemi sürecinde iş ve gelir kayıplarını derin bir biçimde yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Covid-19, Güvencesizlik, Prekarya, Kafe-Bar Çalışanları, İstanbul Kadıköy.

Covid-19 Pandemic Experiences of Cafe-Bar Employees in the Clamp of Precarity: The Case of Kadıköy

Abstract

The problem of insecurity in working life maintains its importance increasingly. With the neoliberal period, as the exploitation of capital on labor increased, insecurity deepened. The concept of precariat emerged in the face of the increasing appearance of insecurity and it caused discussions about whether it should be a separate class or not. In this study, the phenomenon of insecurity is included and it is tried to explain why the precariat cannot be described as a separate class. In the study, it was stated that precarization is an inherent feature of the entire working class. Cafe-bar workers also experience the process of precariatization with their flexible, insecure and irregular working conditions. Cafe-bar employees, who are already experiencing problems inherent in the precariat, had to cope with the negativities brought by the Covid-19 pandemic. In addition to the health crisis experienced on a world scale with the pandemic, labor markets were also affected. The decrease in production activities in many sectors affected by the crisis has led to the emergence of risks such as losing their jobs, taking unpaid leave and decreasing weekly working hours for active workers. There was also the issue of stopping the work of the places where food and beverage services are provided in the service sector due to the closures during the pandemic process. In this process, tradesmen and employees who provided food and beverage services experienced various financial and moral difficulties. Within the scope of this study, it is aimed to reveal the experiences of cafe-bar employees, one of the providers of food and beverage services, who are surrounded by financial and moral problems. For this purpose, the concepts of insecurity and precariat were discussed and then the impact of the Covid-19 pandemic on the study was summarized. Finally, in the study, qualitative data obtained through interviews with 13 people working in cafes and bars in Kadıköy, Istanbul, were evaluated. As a result of the study, it is understood that cafe-bar employees, surrounded by insecure and flexible working conditions, experienced job and income losses deeply during the pandemic process.

Keywords: Covid-19, Precarity, Precariat, Cafe-Bar Staff, İstanbul Kadıköy

Giriş

Çalışma yaşamında güvencesizlik giderek bir norm haline gelmiş ve yaygınlaşmıştır. İstihdam güvencesi ya da uzun süreli iş sözleşmelerine sahip olamama durumu giderek güvencesizliği derinleştirmektedir (Akçay, 2015). Neoliberal dönüşümle yoğun bir biçimde tartışılmaya devam eden güvencesizlik prekarya kavramının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Prekarya, Standing tarafından güvencesizlik örüntüleri içerisinde oluşmakta olan bir sınıf olarak tanımlanmıştır. Bu çalışmanın kavramsal-kuramsal temelini oluşturmak amacıyla öncelikle güvencesizlik olgusuna yer verilecek ve daha sonra ise prekarya kavramının analizi yapılacaktır.

Güvencesizliği yoğun olarak yaşayan kesimlerden biri olarak yeme-içme sektöründe yer alan kafe-bar çalışanlarıdır. Kafe-bar çalışanları prekarya tartışmalarında da karşımıza çıkan esnek, güvencesiz ve iş yoğunluğu oldukça fazla olan çalışma koşullarına sahiptir. Bu yönüyle kafe-bar çalışanları Standing'in tanımlandığı ve tartışmalara neden olan prekaryaya dâhil edilebilir. Bu bağlamda çalışmanın amacı güvencesizlik, esnek ve kuralsız çalışma koşullarına sahip kafe-bar çalışanlarının emek süreçlerini açığa çıkarmak ve Covid-19 pandemisi boyunca gelir kayıplarının izlerini yoğun bir biçimde yaşayan kafe-bar çalışanlarının deneyimlerini ortaya çıkarmaktır.

Covid-19'un neden olduğu küresel salgın ekonomik alanda da sorunların oluşmasına neden olmuştur. Üretim, tüketim ve dağıtım süreçlerinin aksaması nedeniyle tüm sektörlerde etkiler ortaya çıkmıştır. Bu çalışma kapsamında yeme-içme sektörüne olan etkiler bağlamında kafe-bar çalışanlarına etkiler ele alınacaktır. Pandemi sürecinde kafe-bar işletmelerinin kapanması ile faaliyet gösteremeyen işletmeler açısından sosyo-ekonomik anlamda önemli sorunlar yaşanmıştır.

Kafe-bar çalışanlarının pandemi sürecindeki deneyimlerini ortaya çıkarmak için öncelikle Covid-19'un emek üzerindeki etkilerine yer verilecektir. Daha sonra ise prekarya kavramına ilişkin ele alış ile kafe-bar çalışanlarının emek süreçlerinin ve pandemi deneyimlerinin anlaşılması sağlanacaktır. Çalışmada kafe-bar işletmelerinin yoğun bir şekilde yer aldığı İstanbul'un Kadıköy ilçesinde 13 kafe-bar çalışmanı ile derinlemesine görüşmeler yapılarak nitel bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Böylelikle kafe-bar çalışanlarının pandemi sürecindeki ekonomik ve psikolojik durumları açığa çıkarılmaya çalışılacaktır. Daha sonra ise 2020 yılına ait yaz aylarında işyerlerinin açılması ile işlerine dönen kafe-bar çalışanlarının bu süreçteki deneyimlerine yer verilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise Kafe-Bar Çalışanları Dayanışması hakkında bilgiler, kafe-bar çalışanlarının pandemi sürecine dair değerlendirmeleri aktarılacaktır.

Güvencesizlik ve Prekarya Kavramına Bakış

Çalışma yaşamının önemli olgularından biri olan güvencesizliği anlayabilmek için güvence kavramından yola çıkılacaktır. Güvenceyi sivil ve sosyal güvenceler olarak iki türde ele alan Robert Castel'e göre sivil güvenceler temel özgürlükleri garanti etmekte ve bir hukuk devleti çerçevesinde mülklerin ve kişilerin güvenliğini sağlamaktadır. Sosyal güvenceler ise hastalık, kaza, parasız pulsuz geçen yaşlılık, hayatta insanın başına gelebilen ve sonu toplumsal düşkünlüğe varan talihsizlikler gibi bireylerin koşullarında olası bir düşüşün yol açabileceği belli başlı risklerle karşı koruma altında olma durumu olarak tanımlanmıştır (Castel, 2004: 9).

Söz konusu sosyal güvencenin toplumun tüm üyeleri için oluşturulması "çalışma ile güvenceler arasında güçlü bağlar kurarak (Castel, 2004: 36)" gerçekleştirilmiştir. Castel çalışma ile güvenceler arasındaki bağın kurulmasını iki önerme ile açıklamıştır. İlki güvence ve hakların emekçinin durumuna bağlanmasıdır, bu durumda çalışma sözleşmeye dayalı bir bağ çerçevesinde ticari bir ilişki olmaktan çıkarak istihdam biçimini almakta ve asgari ücret hakkı, çalışma hukuku güvenceleri, kaza ve hastalık sigortaları, emeklilik hakkı vb. gibi ticari olmayan garantileri içeren bir statüye donanmış bir durum olmaktadır. Çalışmaya bağlı olarak yaratılmış haktır. Castel'in işaret ettiği ikinci önerme ise güvenlik amaçlı mülkiyete sahip olma durumudur (Castel, 2004: 35-38). Prekarizasyonun da bu güvencelerden yoksun olma biçiminde gerçekleştiği söylenebilir. Benzer biçimde esnekleşmeyi ve güvencesizliği yoğun olarak yaşayan kafe-bar çalışanları için de çalışma ve güvenceler arasındaki güçlü bağın kurulamadığı görülmektedir. Bunun temel nedeni olarak kafe-bar çalışanları ile işverenleri arasında iş sözleşmesinin yapılmaması gösterilebilir.

Neoliberal dönem ile birlikte güvencesizleşme fazlasıyla yaygınlaşmış ve tartışılmaya devam edilmiştir. Emegın prekaryalaşması ile sermayenin emek üzerindeki sömürsünün giderek derinleşmesi doğru orantılıdır. Emek üzerindeki sömürü arttıkça çalışmanın koşulları başta ücret ve iş güvencesini yok ederek en derin görünümlere kavuşmakta ve güvenceli istihdam biçimlerini yok ederek bütün işgücünü eğreti ve güvencesiz hale getirerek emeği prekaryalaştırmaktadır (Şahankaya Adar, 2018: 20).

Guy Standing, prekaryayı proletaryadan ayırarak "oluşum sürecinde bir sınıf" (Standing, 2015: 9) olarak nitelendirmiştir. Prekarya, "precarious" (güvencesiz) sıfatı ile "proletariat" (proletarya) isminin birleşmesiyle oluşan yeni bir terim olarak ifade edilmiştir (Standing, 2015: 21).

Standing'e (2015: 21) göre küreselleşme ulusal sınıf yapılarının parçalanmasına yol açarak eşitsizliklerin arttığı dünyada daha esnek bir emek piyasasının parçalı bir küresel sınıf görüntüsü ortaya çıkarmıştır. Parçalı küresel sınıf görüntüsü içerisinde gelişim gösteren prekarya, elitler, maaşlılar, profesyoneller ve geleneksel işçi sınıfı ile işsizler ve lümpen-proletarya arasında yer almaktadır (Standing, 2017: 22). Bu sınıfları kısaca tanımlamak gerekirse, elitler zengin küresel vatandaşların

meydana getirdiği dünyanın her yerinde hükümetlere etki edebilen sınıf olarak ifade edilmiştir. Maaşlılar ise elit sınıfın altında yer alan büyük şirketlerde, devlet ve kamu kuruluşlarında istihdam edilen ve ücretli izin ve sosyal haklara sahip kesimdir. Maaşlıların yanında profesyoneller, küçük bir grup olarak tanımlanmış, pazarlayabilecekleri vasıflara ve sözleşmeye dayalı olarak yüksek gelirlere sahip kişileri kapsamaktadır. Profesyoneller, profesyonel ve teknisyen sözcüklerinin birleşimidir. Profesyonellerin altında ise geleneksel işçi sınıfı bulunmakta, Standing'e (2017: 25) göre proletarya varlığını korusa da çoğunluğu oluşturmamakta ve gitgide erimektedir. Bu dört grubun altında ise bir tarafta işsizler ordusu, diğer tarafta ise prekarya adında gittikçe büyüyen bir sınıf bulunmaktadır (Standing, 2015: 21-24).

Standing prekaryayı tanımlayan özelliklere *Prekarya Bildirgesi* adlı kitabında yer vermiştir. Bunlardan ilki prekaryanın kendine özgü üretim ilişkilerine sahip olduğudur (2017: 26). Kendine özgü üretim ilişkileri içerisinde prekarya, geleneksel işçi sınıfının sahip olduğu yedi koruma biçiminden yoksun olarak tanımlanmıştır. Standing, bu koruma biçimleri emek gücü piyasası güvencesi, istihdam-çalışma güvencesi, iş güvencesi, iş sağlığı ve güvenliği, yetenek kazanma güvencesi, gelir güvencesi ve temsil güvencesi olarak tanımlanmıştır. Tüm bu güvencelerden yoksunluğu nedeniyle prekarya yeterli-tatmin edici bir gelir elde edememekte, keyfi işten çıkarmalarla karşılaşmakta, tanımlı bir işe sahip olamamakta, yeteneklerini geliştirememekte, sosyal güvenceye sahip olamamakta ve sendikalar aracılığı ile grev ve temsil hakkına sahip olamamaktadır (2015: 26).

Diğer özellikler (Standing, 2017: 26-38) ise kendine özgü bölüşüm biçimleri, devlet ile ayırt edici ilişkiler, mesleki kimlikten yoksun olma, zaman üzerindeki kontrolün yitimi, emekten koparılmama, düşük sosyal hareketlilik, gereğinden fazla vasa sahip olma, belirsizlik ve yoksulluk ve güvencesizlik tuzaklarına sahip olma biçiminde sıralanmıştır. Kendine özgü bölüşüm ilişkileri içerisinde prekarya, gelir güvencesini yitirmiş olması açısından değerlendirilmektedir. Gelir güvencesinin olmaması durumu bir işten elde edilen gelirin oluşturduğu bir korumanın yanında aileden, gruptan, devlet yardımlarından, tasarruf ve yatırımlar gibi gelirlere de faydalanamamayı ifade etmektedir (Standing, 2015: 27-28). Prekaryanın sosyal korumadan yoksun olması, iş ve gelir güvencesinden yoksun olması toplumsal konumunu aşağıya çekmekte ve risklere açık hale getirmektedir. İhtiyaç duyduğu anda onu destekleyecek gelir korumasına sahip olmaması onu sabit emek gücünden (maaşlı, ücretli çalışan) ayıran en önemli noktadır (Standing, 2015: 12). Bunun yanında prekarya ücretli izinler, sağlık izni, emekli maaşları gibi avantajlarına erişim hakkına sahip değildir (Standing, 2017: 28). Güvencesiz olmanın yanında çalışma koşulları ve gelir bakımından da sürekli kötü koşullara sahip olması da prekaryanın ayırt edici noktalardan sayılmaktadır (WEB Research, 2004: 7; Temiz, 2004: 58). ILO prekaryanın oluşumunda istihdamın kolayca sonlandırılmasının, gençlerin, kadınların ve yaşlıların bu anlamda bir korumaya alınmamasının, taşeronlaşmanın ve geçici işlerin etkin olduğunu belirtmektedir (ILO, 2012: 43).

Prekaryanın sahip olduğu özellikler içerisinde ele alınması gereken diğer bir başlık ise mesleki kimlikten yoksun olma durumudur. Mesleki kimlikten yoksun olma Standing tarafından “onları hayata bağlayan bir anlatının olmaması olarak” belirtilmiştir. Yabancılaşma, kaygı ve anomik çaresizliğin kaygısı olarak da bu durum işaret edilmiştir (Standing, 31 :2017).

Prekaryanın bir diğer ayırt edici özelliği de prekarya mensuplarının ücretli emekten sayılmayan büyük miktarda işi yüklenmek zorunda olmalarıdır. Prekarya yaşamı zamansal bloklara ayıramamakta, kendisinden gece-gündüz her an emek ve çalışma için hazır olması beklenmektedir. Bu noktada esnek çalışma sürecinin yaygınlaştırılmasının etkili olduğu belirtilmelidir (Standing, 2017: 32).

Prekaryaya için ayırt edici unsurlardan biri olarak emekten koparıma da ele alınmalıdır. Emekten koparıma süreci prekaryanın yaptığı işlerin “onları şeref-lendirdiği yanlış bilincine sahip olmadığı” vurgusu etrafından hareket etmektedir. Prekarya “çalışmak zorunda kaldığı sıkıcı, insanı zihinsel olarak daraltan işlere yabancılaşmış, bu işleri kendini tatmin eden çalışma ve yaşama biçimi” olarak görmemektedir. Bu emekten kopuş özelliğinin aynı zamanda özgürleştirici bir potansiyele sahip olduğunu belirten Standing, işin çalışanı mutluluğa götürmediğini, para için yapıldığını ve bunun dışında kişinin hayatını geliştirme çabasının olduğunu eklemiştir (Standing, 2017: 33). Tüm bu özelliğin kafe-bar çalışanları için de geçerli olduğu belirtilmelidir. Gelir elde etme amaçlı yapılan garsonluk işinin, kişiyi zihinsel olarak daralttığı ve geleceğe ilişkin başka planlar yapmaya neden olduğu anlaşılmaktadır.

Standing’e göre prekaryalaşmak “güvencesiz bir varoluş içinde yaşamaya neden olan baskılara maruz kalmak ve bu deneyimlerin içinden geçmek”tir (2015: 36). Tüm bu deneyimlerin içinden geçilirken iş ya da hayat tarzı ile elde edilen güvenli bir kimlik ya da gelişme hissi bulunmamaktadır. Standing (2015) bunu prekaryanın geleneksel işçi sınıfından ayrıldığı başka bir nokta olarak görür. Neoliberalizm bunu her işi yeniden adlandırarak, her pozisyona yeniden bir isim vererek işlerin niteliğindeki sömürüyü yok edip ve gizleyerek oluşturmuştur. Yani kendisine işçi demenin ya da işçi sınıfına mensup olmanın bir sorun haline gelmesidir.

Standing’in (2015) ifadelerinden hareketle prekaryaya dâhil olmak oldukça olası olduğu sonucuna varılır. Buna göre bazıları bilinçli bir tercihle girer, kimisi bir sıçrama taşı olarak görür. Standing’in ortaya koyduğu tablonun içindeki kitle yine aynı kitledir (kadınlar, göçmenler, gençler). Standing, esnekleşmeden mutlu olanlar ve memnun olmayanlar olarak bu kitleyi ayırır (2015: 59). Genel olarak istikrarsızlıktan, güvencesizlikten ve belirsizlikten olumsuz etkilenme söz konusudur. Özellikle gelir ve iş güvencesizliği prekaryanın oluşumunun ana sebepleridir. İşini kaybetme kaygısı kişide oluşan en önemli sonuçtur, belirsizlik, güvencesizliğin artmasına sebep olur (Temiz, 2004: 59). Prekarya istikrar ve öngörülebilirlikten yoksundur (Standing, 2015: 22). İçinde bulunduğu bu güvensiz ve dengesiz ortam ondaki sınıfsal dayanışma ve aidiyet hissini de olumsuz etkiler. Bu durum, ondaki hayat görüşünün bir anlamıyla öğrenilmiş çaresizliğe

dönüşmesine yol açmaktadır (Vatansever, 2013: 7).

Standing (2017: 38-40) prekaryayı homojen bir sınıf olarak konumlandırmaz. Ona göre kendi içinde bölünmüş ve gelişim sürecinde olan prekarya üç çeşit olarak tanımlanmalıdır. Bunlar işçi sınıfı toplulukları ve işçi sınıfı ailelerinden atılan insanlar, geleneksel kısmi yurttaş yani göçmenler ve gittikçe büyüyen kişisel gelişim kariyeri ve memnuniyet vaat ettikleri halde güvencesiz bir varoluşa sahip eğitilmiş insanlardır. Birinci kesimin mağduriyet hissi, kısmi yurttaş olan göçmenlerin bir evin olmamasından kaynaklı yoksunlukla karşı karşıya olduğu ve üçüncü kesimin ise içinde bulunduğu mahrumiyeti geleceksizlik hissiyatı ile ilişkilendirdiğini belirtmiştir.

Standing'in prekaryanın oluşum sürecinde ayrı bir sınıf olarak ele alması tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalar içerisinde Marksist bir eleştiri yaptığını dile getiren Erik Olin Wright (2016: 123) iki unsur ile prekaryanın işçi sınıfından ayrı olarak tanımlanamayacağını ifade etmiştir. Bu unsurlardan ilki sınıf çıkarları açısından iki sınıfın farklı maddi çıkarlara^{1*} sahip olmadığı yönündeki tespitidir. İkinci unsur ise maddi çıkarlara geçim kaynağı sağlamak için somut stratejiler açısından bakıldığında benzer stratejilere sahip olmalarıdır. Wright, Standing'in aksine farklı kesimlerin farklı hayatta kalma stratejilerine sahip oldukları fikrine katılmamaktadır. Standing'in tanınma, temsil ve yeniden bölüşüm için işaret ettiği siyasalar ve kurumsal öneriler *Prekarya Bildirgesi*'nde 29 madde^{2*} olarak yer almaktadır. Wright (2011: 133) bu önerileri prekaryanın çıkarlarına hizmet edip etmediği açısından değil, prekaryanın işçi sınıfından ayrı bir sınıf olduğunun iddiası için bir zemin oluşturup oluşturmadığı açısından ele almıştır. Bu çerçevede önerilenlerin hiçbirinin işçi sınıfının maddi çıkarlarına aykırı olmadığını ve neredeyse hepsinin işçileri çıkarlarını önemli ölçüde ilerletecek nitelikte olduğunu belirtmiştir.

Standing'e göre prekaryayı işçi sınıfından ayıran sınırı en keskin biçimde yaratan şey, ekonomik güvencesizlik ve siyasi marjinalliğin kesişmesidir (Wright, 2016: 124). Bu bağlamda Standing'in kapitalizmin mevcut gelişim düzeyi, mülksüzleşme eğilimleri, ücretlileşme ve emek gücünün satışı gibi ölçütler dikkate alındığında, işçi sınıfının ancak istihdam ilişkileri bakımından birbirinden ayrılacak ve fakat güvencesizleşmede yine ortaklaşan farklı kesimlerini, birbirlerinden ayrı sınıflar olarak şematize ettiği söylenebilmektedir. Bu, Standing'in prekaryasını oluşturan işgücü gruplarının, işçi sınıfının daha yüksek ücretli, vasıflı, eğitilmiş, örgütlü ve toplu sözleşmeli, güvenceli, pazarlık gücü daha yüksek olan kesimleri ile karşılaştırıldığında daha dezavantajlı olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Ancak, kapitalist üretim tarzının tarihi boyunca küresel kapitalizmi

1 Maddi çıkarların ne olduğunun tanımlanması bu kerte de önemlidir. Hem işçi sınıfı hem de Standing'in ayrımı ile prekaryaya ilişkin maddi çıkarlar, herhangi bir kişi için maddi yaşam koşullarını iyileştirecek veya zarar verecek eylemleri ve sosyal değişiklikleri belirlemek gereği ile ortaya çıkmaktadır. Maddi çıkarlar dar anlamıyla geliri ifade etmek için kullanılırken, çalışma koşullarını, fırsatlar, boş zaman, ekonomik istikrar, zaman kullanımı üzerinde kontrol ve daha fazlasını içeren bir kişinin ekonomik durumunun birçok yönünü dahil etmek için kullanılan bir kavramdır (Wright, 2016: 129).

2 29 öneri maddesinin ayrıntılı incelenmesi için bakınız (Standing, 2017).

ve neoliberalizmi yaratan sermaye birikim stratejilerinin sonucunda yaygınlaşan güvencesiz istihdam ilişkilerinin bir parçası olarak sayıca arttığı için işgücü kesimlerini ayrı bir sınıf olarak tanımlamak, prekaryayı tarih-dışılaştırmaktadır (Kutlu, 2018: 1870). Bu bağlamda Tanıl Bora'nın da belirttiği biçimde prekaryanın güvencesiz çalıştırılan, kronik geçici işlere mahkum, bir işe sahip olmakla işsizlik (veya işsizlik tehdidi) arasındaki müphem alanda bulunanlar olarak tarifi mümkündür. Emek süreçlerinin neoliberal dönüşümle birlikte esnekleşmesiyle her işi güvencesizleştirilmesi ile birlikte prekarya "marjinal olmayan, kitlesel ölçekte, ama güvencesiz ve "statüsüz" konumundan ötürü marjinal muamelesi yapılan "kayıt dışı" bir kitle olarak tariflenebilir (Bora, 2010).

Prekaryanın ayrı bir sınıf olarak varlığına yönelik savunuların güvencesizleşmenin işçi sınıfını oluşturan farklı işgücü kesimleri için türdeşleştirici karakterini görmezden geldiği eklenmelidir. Güvencesizleşme pratikleri pekaryayı oluşturmaktan ziyade işçi sınıfını türdeşleştiren bir süreç olarak ele alınmalıdır. Böylelikle işçi sınıfı yerine teorize edilebilen ve tarihselleştirilen; işçi sınıfından nesnel ve öznel düzeyde ayrı özellikler taşıyan, ikameci bir prekarya öznesinin varlığının söz konusu olmadığı açığa çıkacaktır (Kutlu, 2018: 1877-1878). Prekaryayı ayrı bir sınıf olarak ele almak yerine güvencesizleşmenin tüm işçi sınıfını türdeşleştiren pratikler bütünü olarak kabul ettiğimizde bu çalışmanın konusunu oluşturan kafe-bar çalışanlarının deneyimlediği esnek ve güvencesiz çalışmanın da bu sürecin bir parçası olarak okunması gerekliliği açığa çıkmaktadır.

Covid-19 Pandemisi ve Emeğe Etkileri

Covid-19 virüsünün yayılımı ile ortaya çıkan pandemi süreci sosyo-ekonomik alanda pek çok olumsuz etki yaratmıştır. Pandeminin çalışma yaşamına etkileri özellikle ele alınması gereken bir alanı oluşturmaktadır. Covid-19'un çalışma yaşamı üzerindeki etkileri üzerine analizler gerçekleştiren ILO verilerine göre işyeri kapatma önlemlerinin sürdürülmesi karşısında dünya işgücü piyasalarında çalışma süresi kayıpları meydana gelmiştir. Bu çalışmada risk taşıyan sektörler arasında konaklama ve yemek hizmetleri de yer almaktadır. Düşük ücret düzeylerine sahip konaklama ve yeme içme hizmetleri sektörünün pandemi sürecinde iş kayıplarını keskin bir biçimde yaşadığı görülmektedir (ILO, 2021: 13).

Türkiye'de formel alanda çalışan emekçilerin durumunun ortaya konmasında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri DİSK Araştırma Merkezi (DİSK-AR) ve DİSK Covid-19 Araştırma Grubu tarafından hazırlanan "Covid-19 İşçileri Nasıl Etkiledi?" raporudur. Bu rapor DİSK üyesi işçilere yönelik alan araştırması sonuçlarını içermektedir (DİSK-AR, 2020). Araştırma sonuçlarında DİSK üyelerinin iş ve günlük yaşamlarının Covid-19 pandemisinden ciddi bir biçimde etkilendiği belirtilmiştir. Pandemi sürecinde gelirlerin azaldığı, ücretlerin eksik alındığı ya da alınmadığı, borçlanmanın arttığı ve ucuz besine yönelindiği görülmüştür. Rapor da yer alan oranlara göre işçilerin yüzde 36'sı ücret ve gelir kaybı yaşadığı,

yüzde 35,5'inin ücretini eksik aldığını ya da alamadığını, yüzde 25'ten fazlasının borçlarının arttığı ve yüzde 40'nun ise ucuz besine yöneldiği belirtilmiştir. Bu gelir kayıpları karşısında ise telafi edici önlemlerden yararlanma düzeyinin düşüklüğüne dikkat çekilmiştir. Ayrıca kadın DİSK üyelerinin deneyimlerine de yer verilmiş ve kadınların çalışma biçiminin daha fazla değişiklik yaşadığı vurgulanarak ev içi iş yüklerinin arttığı belirtilmiştir (DİSK-AR, 2020: 40).

Covid-19 pandemisi insanların sağlığını ve yaşamını tehdit etmekle kalmamış, çalışanlar açısından büyük istihdam ve gelir kayıplarına, ücretlerde azalmalara da yol açmıştır. Pandeminin yarattığı sosyal ve ekonomik tahribata karşı neredeyse tüm ülkelerde çeşitli sosyal ve ekonomik destekler uygulanmaktadır. DİSK-AR, Şubat 2021'de yayınlanan araştırmasında Türkiye'nin Meksika ile birlikte Covid-19 mücadelesinde dünyada en az nakit desteği ayıran iki ülkeden biri olduğunu belirtmiştir. Aynı raporda Türkiye'nin milli gelirinin yalnızca yüzde 1,1'i düzeyinde nakit destekte bulunduğu yer almaktadır (DİSK-AR, 2021a: 1).

Türkiye'de COVID-19 pandemisi ile kadın istihdamının da olumsuz etkilendiği izlenmektedir. Pandemi öncesinde iş, gelir ve güvence açısından mevcut olan eşitsizlikler ile COVID-19'un olumsuz ekonomik ve sosyal etkileri karşısında kadınların konumunun daha da kırılganlaşacağı görülmektedir (Erdoğan, 2020). DİSK-AR'ın hazırladığı "Covid-19 Döneminde Kadın İşgücünün Durumu" adlı raporda kadın işgücü üzerindeki tahribat açığa çıkarılmıştır. Her dört kadından birinin çalıştığı, geniş tanımlı kadın işsizliğinin yüzde 43,2'e ulaştığı ve bu dönemde kadınların aylık ortalama iş kaybının 1 milyon 484 bin olduğu belirtilmiştir. Kadınların erkeklere göre işgücünden ve istihdamdan daha fazla çekilmek zorunda kaldığı görülmektedir (DİSK-AR, 2021b: 3-5).

Pandemi sürerken 17 Nisan 2020-Haziran 2021 tarihleri arasında işten çıkarılmalar yasaklanmıştır³. Ancak "Kod 29" olarak bilinen ve işçinin iş sözleşmesinin işveren tarafından İş Kanunu'nun 25/II maddesinde yer alan "ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzerleri" gerekçesi ile feshedilmesi yoluyla işten çıkarılmaların yaşandığı görülmektedir. Kod-29 ile işten çıkarılan işçiler kıdem tazminatı ve ihbar öneli/tazminatı alamamaktadır. Ayrıca Kod-29'dan çıkarılan işçiler İşsizlik Sigortası Fonu'ndan sağlanan işsizlik ödeneğinden de yararlanmamaktadır. Bunun yanında Kod-29 ile iş sözleşmesinin feshinin işe iade davası açılması önünde engel teşkil ettiği ve işçinin yeni bir iş bulmasında da sorun yarattığı belirtilmelidir (BBC, 2021). DİSK-AR tarafından CİMER başvurusu ile SGK'dan elde edilen verilere göre 2020 yılında 176 bin 662 işçi Kod-29 nedeniyle işten çıkarıldığı bilinmektedir. Kod-29 bahanesiyle işten çıkarılan bu işçilerin 34 bin 145'i kadın ve 142 bin 517'si erkek işçilerdir. İş Kanunu'nun -25II maddesi işten

3. Resmi Gazete 'de yayınlanan 31102 karar sayılı "Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" kapsamında yer alan Geçici Madde 10'da ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzeri sebepler dışında işveren tarafından iş veya hizmet sözleşmelerinin feshedilemeyeceği ilan edilmiştir (Resmi Gazete, 2020). Üç aylık süreyle yürürlüğe konan bu maddenin uygulama süresi Haziran 2021'e kadar yeni Resmi Gazete kararları ile uzatılmıştır.

çıkarma yasağının istisnalarından birini oluşturduğu için Covid19- döneminde uygulanan işten çıkarma yasağını delmek için kötüye kullanımın söz konusu olduğu söylenebilir (DiSK, 2021).

Kadıköy'de Kafe-Bar Çalışanlarının Durumu

Çalışmanın bu bölümde Kadıköy'deki kafe-bar çalışanları ile gerçekleştirilen nitel araştırmanın sonuçlarına yer verilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler belli bir sistematik içerisinde kategorize edilmiş ve ilgili yerlerde kullanılmıştır.

Araştırma Yöntemi, Amacı ve Uygulanması

Araştırmanın amacı ve kapsamına uygun olarak birincil ve ikincil kaynakların kullanımı gerçekleştirilmiştir. İkincil kaynak olarak internet haberlerinden faydalanılmıştır. Birincil kaynak kullanımı ise nitel araştırma tarzının uygulanması ve nitel teknikler kullanılarak alan çalışmasının yapılmasını içermektedir. Kümbetoğlu'nun tanımladığı biçimde niteliksel araştırma "insanların ve kültürlerin ayrıntılı, derinlemesine bir tanımını yapmak, insanların gerçekliğe yükledikleri anlamı, olayları, süreçleri, kavrayış ve anlayışlarını ortaya koymak için" (Kümbetoğlu, 47:2008) yapılmaktadır. Bu nedenle çalışmanın kapsam ve yöntemine uygun olarak niteliksel araştırma yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir.

Çalışmada kafe-bar çalışanlarının neden prekarizasyona içkin unsurlara sahip olduğunu anlamak ve Covid19- pandemisi sürecinde kafe-barların kapalı olduğu sürede yaşadıkları gelir kayıpları karşısındaki deneyimlerini açığa çıkarmak için detaylı bir analizinin yapılabilmesi için nitel araştırma yönteminde kullanılan tekniklerden biri olan derinlemesine görüşme tekniğinin kullanılmasına karar verilmiştir. Derinlemesine görüşmeler yapılmadan önce etik kurul onayı alınmıştır. 29-27 Eylül 2021 tarihinde derinlemesine görüşmeler 13 katılımcı ile gerçekleştirilmiş ve tüm katılımcılar onam formunu imzalayarak çalışmaya dâhil olmuşlardır. Veri toplama sürecinde etik değerlere özen gösterilmiştir, aynı zamanda makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Görüşmeler 35-30 dakika sürede tamamlanmış ve katılımcıların izni ile ses kaydı alınmıştır. Daha sonra bu ses kayıtlarının deşifresi yapılarak metne dönüştürülmüştür. Kafe-bar çalışanlarından oluşan katılımcılara 20 ana sorudan oluşan görüşmeyi koordine edici soruların^{5*} yanında görüşmenin gidişatına göre konuyu derinleştirici/zenginleştirici sorular da yöneltilmiştir.

4. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu Başkanlığı, 06.09.2021 tarih ve 08 sayılı toplantısında etik yönden uygun bulunmuş ve onaylanmıştır. Karar Tarihi ve Sayısı: 23.09.2021, E-35980450-663.05-490149.

5**"Görüşmelerin kısıtlı bir zaman içerisinde verimli bir biçimde yapılabilmesi için nitel veri elde edilirken standartlaştırılmış açık uçlu sorular" (Kümbetoğlu, 2008: 76) kullanılmaktadır. Görüşmeyi koordine edici kılavuz sorular çalışma amacına uygun ve bilginin net bir şekilde ortaya çıkmasına yönelik olarak belirlenmiş ve katılımcılara bir sıra dâhilinde sorulmuştur. Soruların içeriği Demografi, Pandemi Öncesi Çalışma Koşulları ve Pandemi Sürecinde Değişen Koşullar sınıflandırması ile belirlenmiştir. Soru formunun kullanılması derinlemesine görüşmeler esnasında sistematik bir şekilde bilgi toplanması noktasında katkılar sağlamıştır.

Görüşme yapılacak kişilerin belirlenmesinde Kadıköy'de kafe-bar işletmelerinde çalışan tanıdık (organik bağına sahip olunan) katılımcılara ulaşılmış, daha sonra ise kartopu yöntemi ile görüşme sayısı artırılmıştır. Böylelikle araştırma alanında kaynak kişilerden yola çıkarak diğer görüşülecek kişilere ulaşılmış ve yeni kişilere ulaşıldıkça örneklemin büyütülmüştür. Araştırma kapsamında 13 kişi ile görüşme yapılmış, görüşme sonuçlarının benzeşmesi nedeniyle görüşmelere 13 görüşmede son verilmiştir. Görüşme yapılan katılımcılara ilişkin bilgiler Tablo 1'de yer almaktadır. Aynı zamanda çalışma sürecinde rastlanan Kafe-Bar Çalışanları Dayanışması adıyla oluşturulan yapı ile de görüşme yapılmıştır.

Tablo 1: Görüşme Yapılan Kişiler Hakkında Bilgiler

	Cinsiyet	Yaş	Meslek Tanımı	Ücret Düzeyleri	Son İşyerinde Çalışma Süresi	Sosyal Güvence
A.Ç	Erkek	35	Bar Çalışanı	Aylık, Belirtmedi	Sektörde 10 yıldır çalışmakta, son işyerinde 2 yıldır çalışmaya devam	Var- 2 yıl
B.B.	Erkek	27	Restoran Çalışanı	Aylık, Belirtmedi	Sektörde 10 yıldır çalışmakta, son işyerinde 4 yıldır çalışmaya devam	Var-4 yıl
D.Ç.	Kadın	23	Yeni Mezun-Garson	Günlük ücret	3 ay	Yok
E.Ş.	Kadın	21	Öğrenci-Garson	Günlük ücret	1 yıl	Yok
F.Ş.	Erkek	26	Kafe-Bar Çalışanı	Asgari ücret	4 yıl- son 7 ay ile sigortalılık	Var (7 ayda)
H.K.	Kadın	27	Öğrenci-Garson	Günlük ücret	5-6 ay	Yok
İ.A.	Erkek	25	Garson-Teknisyen	Günlük ücret	3 ay- iş oldukça çalışma	Yok
İ.S.	Erkek	27	Öğrenci-Garson	Günlük ücret	7-8 ay	Yok
M.S.	Kadın	20	Öğrenci-Garson	Günlük ücret	1 yıl	Var (1 yıl)
N.F.	Kadın	22	Öğrenci-Garson	Günlük ücret	3 ay	Yok
N.Ş.	Kadın	26	Garson	Aylık, Belirtmedi	4 yıl	Var- 4 yıl
O.B.	Erkek	37	Bar Çalışanı	Aylık, Belirtmedi	2 yıl	Var- 2 yıl
S.E.	Erkek	27	Barista Eğitmeni	-	Freelance	Yok
Kafe-Bar Çalışanları Dayanışması						

Araştırma Bulguları

Bu çalışmada öncelikle görüşme yapılan kafe-bar çalışanlarının pandemi öncesi çalışma süreçlerine yer verilecektir. Böylelikle prekarizasyon kavramı içerisinde ele alınan kafe-bar çalışanlarının emek süreçleri kavranabilecek ve pandemi sürecindeki olumsuz etkilerin arka planı açığa çıkarılabilecektir.

Güvencesiz, Esnek Çalışma

Kadıköy'de çalışan kafe-bar çalışanlarının emek süreçleri incelendiğinde karşımıza güvencesiz, esnek ve geçici bir çalışma yapısı çıkmaktadır. Öğrenci-garsonların yaygın olarak yer aldığı sektörde çoğunlukla lisans öğrencilerinin günlük yevmiye ile çalıştığı görülmektedir. Görüşme yapılan öğrenci-garsonlar aldıkları burs ve aile desteği yetmediği için çalışmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir. D.Ç (Kadın-23) ise lisans eğitimini yeni bitirdiğini ve kendi alanında iş bulamaması nedeniyle kafede çalışmaya mecbur olduğunu belirtmiştir. D.Ç aynı zamanda aile yanına dönmek zorunda kalmadan geçimini sağlama ve kadın olarak var olma çabası içerisinde olduğunu aktarmıştır.

Öğrenci-garsonlar kafe-bar işletmelerinin ihtiyacı doğrultusunda çoğunlukla iş yoğunluğunun fazla olduğu gün ve saatlerde işe çağırıldıklarını aktarmışlardır. İş yoğunluğun fazla olduğu günler çoğunlukla cuma ve hafta sonu iken, saatler ise 14-22 arasındadır. Görüşme yapılan öğrenci-garsonların 4'ü sigortasızken sadece 1'i sigortalı olarak çalışmaktadır. Katılımcılardan H.K. (Kadın-27) "öğrenci olduğumuz için talep etme hakkımız yoktu." ifadesi ile sigorta talebinde bulunamadıklarını belirtmiştir. F.Ş. (Erkek-26) 4 yıl boyunca kafe çalışanı olarak geçimini sürdürürken bunun sadece 7 ayında sigortalı olarak çalıştığını belirtmiştir. Güvencesizliğin boyutları öylesine derindir ki sigorta hakkında sahip olmalarına rağmen çalışanların çok azı bu hakka kendisinin sahip olarak görmekte ve bu nedenle talep dahi etmemektedir. Kafe-bar çalışanlarına sosyal güvencelerinin olup olmadığına ilişkin sorulara verilen bazı yanıtlar şu şekildedir:

"Kadıköy'de bir kahvaltıcıda günlük yevmiyeli olarak çalıştım. Gerek-tikçe çalışıyordum, part-time çalıştım. Hiç sigortam olmadı, hep günlük olarak çalıştım". (D.Ç.-Kadın-23)

"Part-time çalışıyorum ve sigortam yok, part-time çalışmayanların da hepsinin sigortası yok zaten sürekli sirkülasyon olduğu için garsonlara sigorta yapılmazdı. Yaz aylarında tam zamanlı gidiyordum yine de sigortam yoktu". (E.Ş.-Kadın-21)

"Üniversiteye devam ediyorum, harçlığımı çıkarmak için part-time çalışıyorum, 3 gün, buna göre sigortalıyım". (M.S.-Kadın-20)

Yeme-içme hizmetinin sunulduğu bu sektörde bir işyerinde çalışma süresinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Sektör içerisinde sü-

rekli bir sirkülasyonun mevcut olduğu katılımcılar tarafından da aktarılmıştır. H.K.'nın (Kadın-27) “birkaç kafe değiştirdim ama hepsinde uzun soluklu 5-6 ay çalıştım” şeklindeki açıklaması istihdamda kalma sürelerinin ne kadar kısa olduğunu ortaya koymaktadır. Kafe ve barlarda çalışma sürecine ilişkin O.B.'nin aşağıdaki aktarımları sektörü özetler niteliktedir.

“Bu sektör ağır bir sektör, büyük çoğunluk üniversite öğrencisi ve sigortasız çalıştırılıyor. Çok fazla kuralsızlık var, esnek saatler, yeterince ücret alamamak gibi. Denetim de az. Bu yüzden pandeminin en sert vurduğu sektörlerden biri oldu. İşletme sahipleri çalışanlarına destek çıkmadı. Kadıköy’de 300 mekân varsa belki 2 tanesi için destekte bulunduğunu duydum. Sektör devir daim içinde olduğu için sigortasız ya da yeni sigortalı olanlar çok ve ödenekten faydalanmadı. Ekmek alamayan, yemek yiyemeyen, çocuklarını geçindiremeyen bir sürü insan var. Ağır bunahımlar geçirdiler, kuryelik yaptılar markete gittiler, alternatifini bulamayanlar ise ağır bir süreç yaşadı”. (O.B.-Erkek-37)

Katılımcılara bir günlük çalışma süreçleri sorulduğunda benzer yanıtlar alınmıştır. Vardiya sistemi dâhilinde çalıştıklarını belirten çalışanlar işin son derece yoğun ve yorucu olduğu ifade etmiştir. Konuya ilişkin çalışanların bazı ifadeleri şu şekildedir:

“8 buçukta hatta 8.20’de iş yerinde olurduk. Ben genelde serviste oluyordum. 9 gibi müşteriler gelmeye başlıyor 14-15’e kadar yoğun tempo çalışıyoruz, oturamıyoruz ve nefes alamadan zor bir şekilde çalışıyoruz, sürekli koşurma hali, öğle yemeği yiyecek hali olmuyor insanın. 15 gibi sakinleme oluyor tek tük geliyor müşteriler. 16 gibi personel yemeğini yapmaya başlayıp 16 buçuk 17 gibi yemek yiyip mekanı toparlayıp, yarına hazırlık yapıp işten 18 gibi, hafta sonu ise 19 gibi çıkıyorduk. Hafta sonları eve dönemeye güç bulamadığım çok olmuştu, ertesi gün yine aynı tempo”. (D.Ç.-Kadın-23)

“Genelde akşam giderdim, barda bir grup sabah gelir temizlik hazırlık yapar. İkinci grup hazırlığa bakar yapılacak bir şey varsa onu yaparlar genellikle servisle uğraşır. Arada yemek dinlenmeler olur, 10 saat çalışıyorsan 8 saat ayakta geçer, işin temposuna göre fazlası da ayakta geçer, 24-1’e kadar o tempoda devam eder”. (O.B.-Erkek-37)

“Garsonluk bir yandan zevkli bir yandan oldukça yoğun ve yorucu bir iş, uzun saatler boyunca ayakta kalıp koşuşturmak zorundayız. Garsonluk yapıyorum, sipariş alıyorum, götürüyorum. Hafta sonları özellikle yoğun oluyor Kadıköy’deki kafeler. Hafta sonları bazen 8 saatten

fazla çalıştığım oluyor. Kafenin ihtiyacı olduğu zamanlarda, genelde hafta sonları olacak şekilde part-time çalışıyorum. Ücretimi günlük alıyorum". (İ.S.-Erkek-27)

"Part-time çalışıyordum haftanın 3 günü, 10 saat. 3 ay önce çalıştım, ondan önceki de 3 ay. Yoğun ve yorucuydu, yoğun olan zamanlarda çağırıp köle gibi çalıştırıyorlardı. Günlük alıyorduk ücretlerimizi. Sigorta da yapılmadı. Barda çalıştığımda 13-14 saat çalışıyorduk, daha berbattı, daha yoğundu". (N.F.-Kadın- 22)

10 senedir yeme-içme sektöründe çalıştığını belirten B.B. (Erkek-27) ilk defa bir restoranda çalıştığını söylemiştir. "Haftanın 6 günü restorandayım. Sabah 6 da açıp 8 buçuk 9 da kapatıyoruz" şeklinde çalışma temposunu aktarmıştır. Katılımcılar arasında barista eğitmeni de yer almaktadır. S.E. (Erkek-27) barista eğitmenliğinin yanında transkripsiyon ve çeviri ile ilgilenen katılımcı freelance⁶ çalıştığı için sigorta aramadığını belirtmiştir.

Öğrenci-garsonlara çalışma amaçları sorulduğunda eğitimlerini tamamlayana kadar geçim sağlama ve mezuniyet sonrası aile yanına dönmeme nedenleriyle geçici bir iş ilişkisi kurdukları yönünde yanıtlar alınmıştır. Çalışanların gelecek beklentileri sorulduğunda ise 13 katılımcıdan 3'ü kendi mekânını açmak istediğini, 1'inin geleceğe ilişkin belirsiz bir durumda olduğunu, 6'sının eğitimlerini tamamladıklarında iş değiştireceklerini dile getirmişlerdir. Kafe-bar çalışanlarından 2'si ise pandemi ile işi bıraktığını ve 1'i de barista eğitmeni olarak çalıştığını belirtmiştir.

Pandemide Kafe-Bar Çalışanı Olmak

Pandemi döneminde kafe-bar çalışanı olmak gelir getirici faaliyetten ve dolayısıyla gelirden yoksun olmak anlamına gelmektedir. Çalışmanın bu bölümünde kafe-bar çalışanlarının bu gelirden yoksun olma durumu karşısındaki ekonomik ve psiko-sosyal durumları ele alınacaktır.

Ekonomik Duruma Bakış

Pandemi ile mücadelede ekonomik aktivitelerin kısıtlanması ve tam kapanmalar da kafe-bar işletmelerinin de kapatılması söz konusu olmuştur. Birçok alanda üretim devam ederken 20 Kasım 2020- 16 Mart 2020 tarihlerini içeren altı ay içinde neredeyse bazı iş yerleri tamamen kepenk indirmiştir (Demirtaş, 2021). Bu nedenle yeme-içme hizmetlerini sağlayan kafe-bar çalışanları gelir getirici faaliyetten yoksun kalarak temel ihtiyaçlarını giderme konusunda sıkıntılar yaşamıştır.

6. Barista: A barista (/bə'ri:stə, -'rɪstə/; Italian: [ba'rista]; from the Italian for "bartender") is a person, usually a coffeehouse employee, who prepares and serves espresso-based coffee drinks. İtalyanca kökenli bir kelime olup kahve konusunda uzman ve deneyimli anlamına gelmektedir.

Transkripsiyon: kelime anlamı çeviri yazıdır (TDK, 2022a). Konuşma dilinin ya da işaret dilinin yazılı hale getirilmesi işi olarak burada kullanılmaktadır (Wikipedia, 2022).

Freelance'in kelime anlamı ise bağımsızdır (TDK, 2022b). Burada bağımsız çalışma anlamında kullanılmaktadır. Freelance çalışma türlü çevrimiçi ve çevrimdışı mecrada istediğin yerde, istediğin zaman, istediğin gibi istediğin kişilerle çalışma özgürlüğü olarak temsil edilmektedir (İlyas, 2022: 14).

Pandemi sürecinin çeşitli evrelerinde gelir kaybı yaşayan çalışanlar için Kısa Çalışma Ödeneği^{7*} uygulamasına geçilmiştir. Türkiye’de Covid-19 kapsamında 2020 yılında yapılan toplam nakit desteği 42,8 milyar TL’dir. 6,4 milyon haneye Sosyal Koruma Kalkanı kapsamında bin TL nakdi destek yapılırken, 2 milyon aileye “Biz Bize Yeteriz” kampanyasından bin TL destek sağlanmıştır. Böylece Mart-Aralık 2020 döneminden 8,4 milyon haneye bir defaya mahsus olmak üzere bin TL (toplam 8,4 Milyar TL) yardım yapılmıştır. İşsizlik Sigortası Fonundan ise 2,2 milyonu aşkın işçiye ayda bin 168 TL nakdi ücret desteği (ücretsiz izin ödeneği), 3,6 milyon işçiye kısa çalışma ödeneği ve 913 bin işsize ise işsizlik ödeneği olmak üzere toplamda 6,7 milyon işçiye nakit desteği sağlanmıştır. İşsizlik Sigortası Fonu tarafından 6,7 milyon işçiye sağlanan toplam destek tutarı yaklaşık 35 milyar TL’dir (DİSK-AR, 2021: 6). Böylelikle Türkiye’de yapılan nakdi desteklerde doğrudan bütçeden kaynak ayrılmadığı anlaşılmaktadır.

Kadıköylü kafe-bar çalışanlarının gelir desteklerinden alabilme durumları incelendiğinde 13 katılımcıdan sadece 3’ünün kısa çalışma ödeneğinden faydalanabildiği anlaşılmaktadır. Ödenek alabilmesine rağmen borçlanmak zorunda kalan N.Ş. (Kadın-26) yaşadığı zorlukları aşağıdaki biçimde aktarmıştır. A.Ç. ise patronun da süreçte destek verdiğini ve ödenek alabilen üçüncü katılımcı (O.B.-Erkek-37) ise desteği sadece 3 ay süreyle alabildiğini belirtmiştir.

“İşletmeler kapatıldı, parasız kaldık, ardından ödenek bağlandı ancak aldığımız maaşın yarısı kadar da değil. Ekstra gelir olmadığı ve yarı yarıya geçim sağlayabildiğimiz için yaşamı sürdürmekte sıkıntı çektim. Kredi kartı borcum arttı, borçları ödemek için ihtiyaç kredisi çektim ve yeniden borçlandım”. (N.Ş.-Kadın-26)

“Devletin verdiği ödenek var, patron da ekstra yardım yaptı. Ama çok değil tabi ki Ramazanda birazcık destek verdi. Genelde devletin verdiği bin 100 lirayla geçindim. Patron zengin, bazen de o destek oldu”. (A.Ç.-Erkek-35)

“Ödenek alanların sigortası duruyor ama işlemiyor, bu insanların emeklilik hakları ellerinden alınmış bu bir yıl içinde, hak gasplarının önüne geçilmeliydi. Devletin yardımlarının büyük çoğu işsizlik sigortası fonundan alındı, devlet ekstra para vermedi, zaten işçilerden alınanlardan verildi, bu devlete ekstra yük vermedi. Buna karşıda daha güçlü tepki örgütlenebilirdi, ekstra bütçe için örgütlenebilirdi”. (O.B.-Erkek-37)

7. Kısa Çalışma Ödeneği İŞKUR tarafından “Genel ekonomik, sektörel, bölgesel kriz veya zorlayıcı sebeplerle işyerindeki haftalık çalışma sürelerinin geçici olarak en az üçte bir oranında azaltılması veya süreklilik koşulu aranmaksızın işyerinde faaliyetin tamamen veya kısmen en az dört hafta süreyle durdurulması hallerinde, işyerinde üç ay aşmamak üzere sigortalılara çalışmadıkları dönem için gelir desteği sağlayan bir uygulama” şeklinde tanımlanmıştır. Covid-19’un olası etkileri dikkate alınarak “dışsal etkilere kaynaklanan dönemsel durumlardan ileri gelen zorlayıcı sebep” kapsamında kısa çalışma uygulaması başlatılmıştır. (İŞKUR, 2021) İşsizlik Sigortası Fonundan sağlanan kısa çalışma ödeneğinden yararlanabilme koşulu son 3 yılda 600 gün ve son 120 gün kesintisiz çalışmış olmaktır. Ancak pandemi döneminde gereken bu koşullar sırasıyla 450 ve 60 güne indirilmiştir (Çelik, 2020).

Sigortasız çalışma ile gelir desteklerinden faydalanamama durumu özellikle öğrenci-garsonlarda oldukça yaygın görülmektedir. Sigortalı olmasına rağmen ödenek desteğinden faydalanamayan M.S. (Kadın-20) ise deneyimlerini aşağıdaki şekilde aktarmıştır.

“Kısa Çalışma Ödeneği sadece 3 yıl boyunca sigortalı çalışanlara veriliyor bu yüzden ben alamadım. Çalışmadığım için de ücret alamadım. Patronlar hiçbir işçiye destek vermedi, destek alamadım. Kapanmalar boyunca gelir kaynağım olmadı. Borç ve aileden aldığım parayla ihtiyaçlarımı karşıladım”. (M.S.-Kadın-20)

Çalışma sürecinin son 7 ayında sigortalı olan F.Ş. (erkek-26) Kısa Çalışma Ödeneğinden faydalanamadığını belirtmiştir. Bu süreçte geçimini sağlayabilmek için son dönemde oldukça yaygınlaşan kripto paraya yöneldiğini ifade etmiştir.

Ekonomik sıkıntılarla baş etmede aile ve işveren desteği ile karşılaşılmıştır. Mezun olduktan sonra sürekli bir iş bulamadığı için kafede çalışmaya devam eden D.Ç. pandemi ile işletmelerin kapanması sonucunda ailesinden destek almak zorunda kaldığını belirtmiştir. Aileden destek aldığı için ataerkil bağlar nedeniyle müdahale gördüğünü aktarmıştır. *“Bu kapatmalarda aile destek oldu, ama olmadıkları da çok oldu, beni yola getirmek için. Bir paket sigara alamamak ağırıma gidiyor ve bakmakla yükümlü olduğum biri olsaydı çok daha zoruma giderdi”*(D.Ç. Kadın-23). N.F. ise kendi geçimini sağlayamadığı için ailesinin yanına döndüğünü belirtmiştir.

“Aile evine dönmek zorunda kaldım. Kalacak gelirim yoktu, yoksa isterdim. okul devam ediyor, online olarak katılıyordum”. (N.F.-Kadın-22)

“Ailemin gönderdiği destekle, bursumla ve zaman zaman çocuklara özel ders vererek geçindim”. (İ.S.-Erkek-27)

Görüşme yapılan kafe-bar çalışanlarının birçoğu gelir getirici alternatif iş fırsatları yaratmaya çalışmıştır. Freelance çalışmalarına devam eden S.E. mekanların kapandığı süreçte ekonomik anlamda fazla etkilenmediğini belirtmiştir. H.K. (Kadın-27) de pandemi sürecinde gelirden yoksun kaldığı ve kısa çalışma ödeneğinden faydalanmadığı için gelir elde etmek için çeviri yaptığını aktarmıştır. İ.A. (Erkek25-) ise gelir elde edebilmek amacıyla yetkili teknik servis olarak çalıştığını belirtmiş ve pandemi sonrasında da kafe ve barlarda çalışmaya devam etmeyeceğini eklemiştir.

B.B. (Erkek27-) ise işyerlerinin kapatılmasından restoranda çalıştığından etkilenmediğini ve ekonomik sıkıntıya girmediğini belirtmiştir. *“Kapanma aşamasına gelmedik, ama işler de yüzde 60’a düştü, hep işyerlerine paket gönderdiğimiz için çok da sıkıntı yaşamadık. Yemek üzerine olduğu için insanları ra-*

hatlattık.” Restoranın da kira desteği aldığı ancak ciro farkı nedeniyle Kısa Çalışma Ödeneğinden faydalanamadıklarını belirtmiştir. Pandemi sürecinde diğer çalışanların kendi istekleri ile ayrıldıklarını belirten B.B. onların ekonomik durumları hakkında bir bilgisinin olmadığını da aktarmıştır.

Psikolojik Duruma Bakış

Covid-19 pandemisi sürecinde yoğun olarak belirsizlik ve tedirginlik hâkim olmuştur. Bu noktada sosyal güvencesizliğin yoksulluğu beslemenin yanında gündelik yaşama sirayet eden, toplumsal bağları yok eden ve bireylerin psikik yapılarını tahrip eden, moral bozucu ve bölücü toplumsal ilke olarak hareket ettiğini belirtilmelidir. Daima güvencesizlik içinde olma hissi şimdiki zamana hâkim olmayı ve geleceğe dair olumlu öngörülerde bulunabilmeyi engellemektedir (Castel, 2004: 35). Toplumun bir parçası olan kafe-bar çalışanlarının da bu sürecin ağır psikolojik yükünü taşıdıkları anlaşılmaktadır. Katılımcıların hepsi tedirginlik hissini taşıdıklarını aktarmışlardır. Virüsün getirdiği tedirginlik hissini yanında katılımcılar geçim derdinin de psikolojik olarak kendilerini zorladığını belirtmişlerdir. Konuya ilişkin bazı çalışanların ifadeleri şu şekildedir:

“İlk zamanlar bir belirsizlik vardı, o zamanlar çok daha zordu herkeste kaygıya neden oluyordu, ölüm korkusu kaygısı vardı. Şimdi virüsü hayatımıza aldık ve daha iyiyiz”. (D.Ç.-Kadın-23)

“İlk süreci atlattık daha zordu ve sürecin ne kadar süreceğini bilememek çok zor. Ödenekten az para alıyordum, kira masraf hiçbir şey karşılamaz ve bu beni psikolojik olarak içine çekiyordu. Ailem yardım etti ama buna rağmen kapanıp açıldıktan sonra baya kötü olmuştum. Ne yapacağını bilememek insanı epey zorluyor. Bu sürecin psikolojik olarak olumsuz katkısı çok”. (O.B.-Erkek-37)

“Yüksek lisansımı sıkıntısız bir şekilde bitirebilmek için sürekli bir gelirim olması gerekiyor. Dolayısıyla hâlihazırda sigortasız, geçici işlerde çalışıp türlü zorluklarla mücadele ederken bir anda ayrıca hem virüsle hem işsizlik ve açlıkla karşı karşıya kaldık. Böylece yarının ne getireceğini de bilmiyoruz tabi. Bu belirsizliğin strese, kaygıya, depresyona kaynaklık ettiğini düşünüyorum”. (İ.S.-Erkek-27)

“Pandeminin yarattığı şey tedirginlikti. Toplumda genel olarak bir tahribat oldu, ben de etkilendim. Bir de diye maddi kaygılar oluştu, bunu düşünmeden bir an geçiremedim. Sosyal yaşamda kısıtlandığı için kendimi motive edeceğim bir şey olmadığı için bunalıma girdim”. (N.Ş.-Kadın-26)

Yetkili servis teknisyeni olarak çalışmaya devam eden İ.A. (Erkek-25) çalıştığı

için psikolojik anlamda çok etkilenmediğini belirtmiştir. Ancak buna rağmen gelecek kaygısı taşıdığı ve yurtdışına gitmeyi planladığını da aktarmıştır.

“Herkes gibi ben de etkilendim. Çok kaygım var geleceğimi nasıl kuracağımı bilemiyorum. Arkadaşlarla yurtdışına gitmeyi düşünüyoruz. Ben değil bir sürü genç bunu düşünüyor, bir gelecek göremiyoruz. Çalışma iznim vardı ve çalışmak zorundayım bu nedenle depresyona girmedim ama bu konuda çevremde psikolojisi iyi olmayan çok insan vardı”. (İ.A.-Erkek-25)

İki katılımcı kapanmalar sürecinde evde olmanın kendileri için verimsiz geçtiğini aktarmıştır. Lisans öğrencisi olan E.Ş. eğitimine ilişkin endişelerini paylaşmıştır. H.K. ise evde zaman kullanımını idare etmenin zorluklarını anlatırken hane içi emeğe ayrılan zamanın büyüklüğünü vurgulamıştır.

“Hayatımın en verimsiz çağını yaşıyorum. Üniversiteyi kazandım ama online girdik derslere. Ne dersten ne hocadan ne kendimden verim alamıyordum. Evin içinde gelişim çok zor, insan bu psikolojideyken bunu yapamaz. Hocalar da çok şey bekliyor, evdeyiz diye ama evdeyiz ve yapamıyoruz, araştıramıyoruz, göremiyoruz, verimsiz oluyor. İkinci sınıfta okulun açılmasını istiyorum üniversiteden çıkınca ne iş yapacağım ne öğrenip çıkacağım bilmiyorum. Toplumun içinde olmam lazım gelişmek için ama bunu kapanma süreçlerinde yapamıyorum”. (E.Ş.-Kadın- 21)

“Evde olduğum halde düzensizlik söz konusuydu. Zaman problemi benim için önemli odaklanmak zor, her şeyden eksiksin, gelişmek çok zor. Önceden yaptığım işler bile yarım kaldı nasıl geliştireceğim. Ekonomik sıkıntıyla beraber gelişmeyi düşünemiyorsun, bu sıkıntılar içinde geçiyor. Aslında normalde vaktimizin olmasını isteriz ama şu an bunları yetiştiremiyoruz. Gelişim bu süreçte zor. Özgürlük alanım kısıtlandı tabi bir de bu dönemde, rollerin değişiyor. Bir öğrenciyken bir çalışırken ev işleri moduna geçiliyor. Ev işi tüm güne yayılmış oluyor. Kardeşler üzerinde bakım emeği veriyordum, oldukça zorlu oluyordu”. (H.K.-Kadın- 27)

F.Ş. (Erkek-26) kendisi için tek sorunun dışarı çıkmamak olduğunu belirtmiştir. Kaygılı olduğunu vurgulamış ancak alternatif bulmaya çalışarak zamanını geçirdiğini belirtmiştir. B.B. (Erkek- 27) ise öncesinde evle ilişkisinin az olduğunu aktarmış, ancak kapanma süresince eve alıştığını belirtmiştir.

Covid-19 pandemisinin aynı zamanda akıl sağlığı pandemisi olarak değerlendirilen çalışmalar bulunmaktadır. İngiltere’de yapılan bir çalışma sonuçlarında ekonomik problemler ve yalnızlığın depresyon, travma sonrası stres bozuklu-

ğu ve intihara sebep olduğu görülmüştür. Böylelikle psikiyatrik vakaların artış göstereceği de belirtilmiştir (Mental Health UK, 2020). Pandemi sürecinde gelir desteklerinden faydalanamayan pek çok vatandaşın yaşamlarına son vermeleri ile karşı kaşıya kalınmıştır. Türkiye'nin farklı kentlerinden intihar haberleri yapılmıştır (Gazete Karınca Haber Merkezi, 2021). Pandemi ekonomik açıdan bireyleri ve toplumları zor bir döneme sokmuştur. İncelenen birçok vakada intihar^{8*} girişimlerinin altında birçok faktör yatıyor olsa da ortak neden olarak geçim sıkıntısı tespit edilmiştir (Demiral, Çevik, & Gülümser, 2020: 144). Artan intiharların TBMM'de de gündem edildiği görülmüştür. Covid-19 sonrası insanların ağır ekonomik yükler karşısında psikolojilerinin de olumsuz etkilendiğine dikkat çekilmiştir (Birgün, 2021). Katılımcılara geçimsizlik nedeniyle intihar edenler hakkındaki görüşleri sorulduğunda aşağıdaki gibi yanıtlar alınmıştır. Sadece bir katılımcı intiharları kişisel nedenlerle ele almış ve intihar eden bireylerin geleceğe yatırım yapmayarak sorumlu olduğunu yönündeki görüşünü paylaşmıştır.

“İntiharlar işsizlikle sürekli bulunuyordu şimdi pandemiyle gün yüzüne çıktı. Geçim derdi ister istemez oldu, herkeste oldu, bende de oldu, yatırım kazanç olmayınca psikolojik olarak etkileniyoruz, hastalığa sürükleniyorlar dertten dolayı. Ben o tür şeylere kafayı yormadım ama bazıları için bahane oldu, etkiledi herkesi. Yapacak bir şeyi yok umudu kalmıyor, istemsizce hareket edip bilinci yerinde olmadan hareket edip kendilerini öldürüyorlar. Psikolojik olarak o duruma düşmek çok zor”. (B.B.-Erkek 27)

“O insanların gözünden bakmak lazım ama her ne olursa olsun insan devam etmeli. Kişilerin ve ya durumun ne raddeye getirdiğini bilemeyiz, ama direnmelilerdi. Maddi ve manevi destek verilmeliydi, psikolojik olarak. Keşke olmasaydı”. (E.Ş.-Kadın- 21)

“Pandemi süreci var küresel bir durum var. Kriz aşılmadığı ve belirsizlik var. Maddi destekler yetersiz, eksik keyfi düzenlemeler var ve bu insanları yeni bir krize sürüklüyor. İntihardan çok cinayet olarak nitelendiriliyorum. İntiharın sebebine baktığımızda cinayet oluyor. Belirsizlik ile insanlar ne yapacağını şaşırıyor”. (H.K.-Kadın-27)

“Türkiye şartları çok kötü ve daha da kötüleşti. Genç kesim burada

8* “2021 yılının ocak ayında en az 94, şubat ayında en az 99, mart ayında en az 112, nisan ayında da en az 129 kişinin intihar ederek yaşamına son verdiği verisi basına yansıdı. Mayıs ayı verileri ile yerel basındaki intihar girişimleri ve ölümler de eklendiğinde 2021'deki intihar sayısı 600'e dayandı. Pandemi kısıtlamaları ile geçen 2021 yılının ilk 5 ayında, 150'nin üzerinde yurttaşın yaşamına son vermeden önce 'Geçinemiyorum' açıklaması da intiharların altında temel neden olarak ekonomik sorunlar yattığını gösterdi" ifadeleri yer almıştır (Evrensel, 2021).

yaşamaktan mutlu değil, büyük çoğunluk işsizlik konusunda, bu durum üzücü bir durum. Psikolojik etkiyle umutsuzluğa kapılıp bunu gerçekleştirdiler. Gelir sıkıntısı yaşayanlar çok var iflas eden, kredi çekip borçlanan, işletmesini batıran, evini arabasını kaybeden çok insan tanıyorum". (S.E.-Erkek-27)

Pandemi Koşullarında Çalışma

Covid-19 pandemisi sürerken kafe-bar işletmelerinin hizmete açılması ile birlikte işlerine geri dönen kafe-bar çalışanları, çalışma koşullarında bir takım değişikliklerin olduğunu aktarmışlardır. Pandemiye göre çalışma koşulları ele alındığında kafe-bar çalışanlarının çalışma sürelerinin ve daha az kişi çalıştırıldığı için iş yoğunluklarının arttığı ilk olarak belirtilmelidir. Kafe-barda geçirilen bir çalışma günü, sabah açılış hazırlıkları ile temizlik ve mekanın düzenlenmesi, müşterilerin gelmesi ile yoğun çalışma ve akşam/gece mekanın temizliği ile kapanışa hazırlık şeklinde özetlenebilir. Pandemi sürecinde hijyen ve temizliğin önemi ile çalışanlar daha fazla temizlik ile ilgili işlerle ilgilendiklerini ve dezenfektan ile hijyeni sağlamaya çalıştıklarını aktarmışlardır. Çalışanlar hijyen çabası ile birlikte temizlik ve servis gibi rutin işlerin yürütülmesi çalışma günü içerisindeki iş yoğunluğunun arttığını ancak buna rağmen ücretlerinde bir değişiklik olmadığını da aktarımlarına eklemişlerdir. Kafe-bar çalışanları iş yoğunluğu nedeniyle dinlenme sürelerini kullanamadıkları da belirtmişlerdir.

Kafe-barların kapalı olduğu sürede İ.A.'nın çalıştığı işletme paket servis ile hizmet vermeye devam etmiştir. Ancak yeterli siparişin gelmemesi nedeniyle kapanma kararı verildiğini belirtmiştir.

"Paket servis yapıyorduk ama çok fazla talep olmadığı için yapmama-ya karar verdik. Malzemeler alınmıyordu ama çöpe gidiyordu, dükkânda boşa oturuyorduk bu nedenle açmamaya karar verdik". (İ.A.-Erkek-25)

"İlk kapandığında paket servis yapıyorduk, tüm gün boyunca boş bir şekilde duruyorduk, tek tük gelenler oluyordu". (M.S.-Kadın-20)

Pandemi koşullarının kafe-bar çalışanlarının koşullarını olumsuz etkilediği yönünde açıklamalar mevcuttur. Katılımcılar bu koşullarda esnek çalışmanın yaygınlaştığını, iş yükünün arttığını ve ücretlerin düştüğünü belirtmişlerdir.

"Genel olarak patronlar pandemi koşullarında esnek çalışmayı daha da yaygınlaştırdı, patronlar bunu kullandılar, esnek çalışma, ücret düşüşleri, sigortasız çalışma yaygınlaştı, buna dair birçok hak gaspı da artarak patronlar bunu fırsata çevirmeye başladılar. Öncesinde yapmadığın şeyleri yapmaya başlıyorsun. Önceden 9 saattir işim, şimdi tek vardiyada 11 saat çalıştırıyor, bir şey diyemiyorsun başka bir alternatif bırakmıyor ve az sayıda insan çalıştırıyor açılış ve kapanış saatlerinde de orada olup çalışıyorsun, işlerin hepsi sana kalıyor. İnsanlarla sürekli temas halindesin ve kapalı alanda çalışmak istemediğini söyleyince

işten çıkarılma gibi bir duruma geçiyor, bunu isteme hakkın yok". (O.B.-Erkek-37)

Pandemi sürecinde kafe-bar işletmelerinin açılması ile işlerine geri dönen çalışanlar kısıtlamalarının kademeli kaldırılışı ile belli saat aralığında açık olduğu ilk dönemlerde sınırlanan saatler içerisinde tüm gün çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle az kişi ile çok fazla işin yapılması söz konusu olmuştur. Pandemi sürecinde kafe-bar işletmelerinin açılması ile birlikte çalışma hayatlarına geri dönen 11 katılımcı çalışma saatlerindeki değişimden ve maske ile çalışmanın yoruculuğundan bahsetmişlerdir.

"Sabah 11'de başlıyordum, part-time olduğu için oradaki garsonlara yardımcı oluyordum, 21 gibi bitiyordu işim, yoğun oluyordu Kadıköy'de olduğu için, 2-3 saatte bir 10 dakikalık molalar vardı ama yapamıyorduk. Çıkarken ayaklarım çok ağrıyordu. Pandemi'deki kontroller için patrona haber gelirdi, herkes hijyenik davranırdı, bunlar yokken umurunda değildi patronun". (N.F.Kadın-22)

"Çalışma saatleri öne çekildiği için sabah açılıştan kapanışa kadar çalışmak zorunda kaldım, bunun dışında genel anlamda masa kısıtlaması uygulandığında dükkân kazancı da düştü, daha fazla çalışmama rağmen daha az ücret aldım. Hijyene daha fazla dikkat ettim, ellerim zarar gördü, para alışverişlerinde dezenfektan kullandım. Etrafı temiz tutmak için ekstra çalıştım. Hareket halinde olduğumuz için maskeyle iletişim kurmak da zordu. Maske olduğu için dudak okuma yapamadığımız için dediğimiz anlaşılın diye yaklaşmak zorunda kaldık. Ağzumdaki örtü nefes alıp vermeyi zorlaştırdı. Zaman zaman sosyal mesafe zorlaştı, çok nadir tabi, kafeleri kapatırlar bunu söylemeye-elim. Kafeler ne kadar kapalı kalırsa o kadar işsiz kalıyoruz". (N.Ş.-Kadın-26)

"HES kodu sorgulaması, dezenfektan, masa aralarının mesafesi için günlük denetimler yapılyordu, hijyen kontrollerini ben sağlıyordum. Ateş ölçümleri yapıyorduk. Çalışan sayısı azaldığı için çalışma yüküm arttı, saatler kısaldı ama kişi sayısı azaldığı için daha fazla enerji sarf ettik, ücretler değişmedi. Maskeyle çalışmak zordu, bunalttı". (F.Ş.- Erkek-26)

Kafe-barların açılması ile S.E. de barista eğitimini olarak çalışmaya devam etmiştir. İşletmelerin açılması ile freelance çalışma biçimiyle yeni teklifler aldığını belirten katılımcı gerçekleşen son kapanma ile yeniden durgunluğa girdiğini aktarmıştır.

"Kafeler yoğun çalıştı bu süreçte eğitim, menü hazırlama yeni tatlar için birçok teklif aldım, ancak vakalar yükselip vaka sayıları yükselin-

ce teklifler geri çekildi. Kapanmadan önceki son perşembe son eğitimi verdim". (S.E.-Erkek-27)

Kafede çalıştığı süre içerisinde Covid-19'a yakalandığını belirten A.Ç (Erkek-35) on gün süren iyileşme sürecinde çalışmadığı için yeniden gelersiz kaldığını aktarmıştır. İyileşmesinin ardından çalışmaya devam ederek günlük olarak gelir elde edebilmiştir.

Kafe-barda çalışma saatleri içerisinde maske ihtiyacının nasıl karşılandığı ve sosyal mesafeye ilişkin değerlendirmeler de aşağıdaki gibidir. Kafe-barlarda servis yapılırken sosyal mesafe koşuluna uyulmasının zorluklarına da değinildiği görülmektedir. Çalışanlar aynı zamanda yapılan servis işi gereğince önlemlerin sorunsuzca alınmasının mümkün olmadığını aktarmışlardır.

"Maskeyi iş yeri alıyordu, maskeyle çalışmak zorluyordu, insanı sürekli dezenfektan kullanmak zorluyordu. Sosyal mesafeye bakıyorduk ama çok da mümkün değildi, kapalı yerler oluyordu mutlaka ve maskesiz oturuluyordu. Ne kadar mesafeliyim desen de içerinin havalandırması sorun olurdu. İnsanlara bardak çatal götürüyorsun onların temas ettikleri şeye sen de temas ediyorsun, ne kadar masalar arasında mesafe olsa da sayıyı az tutsak da yine de o mesafeye uyamıyorsun. Kafe-barlarda çok işe yaramıyor. Bizim yer 120 kişi alıyordu 60'a düşmüştü, 60 kişinin olduğu yerde maske işe yarıyordur herhalde, son çalıştığım yerde kimse hasta olmadı ama biraz da şanslıydık belki". (O.B.-Erkek-37)

"Maske kullanımı zorunluymuştu. İnsanlar daha dikkatli davranıyorlardı. Masaları daha sık temizledim mesela, sürekli maskeyle çalışmak ve koşturmak daha yorucu oluyor. Maskeyle çalışmak insanı sıkıyor. Daha sorumlu ve tedirgin hissediyorum insanlarla iletişim kurarken. Para alışverişi yaparken daha dikkatli olmak gerekiyor. Patron bazı noktalarda güvenilirlik kazanmak için önlemlere dikkat ederken, görünmeyen işlerde ise her zaman önlem almıyordu". (İ.S.-Erkek-27)

"Hijyen açısından problem yaşamadık. Bizim korumamız da belli bir düzeyde koruma. İnsanların tabağını yıkıyorduk ne kadar korunabiliyorduk ki. Koşturmalı çalıştığımız için maskeyi de çıkarıyorduk. Çalışma koşullarının kendisi buna izin vermiyor". (D.Ç.-Kadın-23)

"Kafe-Bar Çalışanları Dayanışması"na Bakış

Kafe-Bar Çalışanları Dayanışması (KBÇD) Kasım 2020 tarihinde bizzat kafe-bar çalışanları tarafından kurulmuş bir oluşumdur. Dayanışma ağı İstanbul'da yer alan Kadıköy ve Taksim gibi kafe-barların yoğunluklu olduğu merkezlerde faaliyetlerini sürdürmektedir. KBDÇ "pandemi öncesinde de yaşanan esneklik

ve güvencesizlik problemlerine karşı mücadelenin yollarını ararken pandemiyle birlikte hak gasplarının, geçim sıkıntısının ve yoksulluğun yakıcı hale gelmesi üzerine bir araya gelmenin sonucu olarak (KBÇD)” ortaya çıkan bir oluşum olarak tanımlanmıştır.

“Pandemiyle beraber yıllarca dayatılan sektör şartlarının hayatlarımızı, geleceğimizi getirdiği hali gördük, yaşadık. Kafeler, barlar gibi sınırları muğlak olan bir alanda örgütlenirken, çalışanların da patronların da yaptıkları işi geçici olarak görmesi en temel belirleyen olarak karşımıza çıktı. Uzun erimli mücadeleden geri durmanın bir nedeni haline gelen bu geçicilik halinin sonucu olarak, sektörde sistemli bir sendikal örgütsel mücadelenin olmadığını, mücadele olmayınca güvenceli koşulların da mümkün olmadığını gördük”. (KBÇD)

Dayanışma pandemi sürecinde “erzak ve yemek dayanışmalarını” yürütmüştür. Yemek dayanışması bazı işletme sahiplerinin dükkânlarını işsiz kalan aşçıların yemek hazırlığına açması ile mümkün olmuştur. Böylelikle hem aynı sektörde yer alan aşçı-kafe-bar çalışanı hem de işletme sahiplerinin dayanışma ilişkisine dâhil edildiği vurgulanmıştır.

Kafe-Bar Çalışanları Dayanışması pandemi sürecinde kapalı kalınan işyerlerinin açılması için basın açıklaması da gerçekleştirmiştir. Açıklamanın temelinde geçim sıkıntısı yer almış ve tedbirlerin alınarak işyerlerin açılması talebi belirtilmiştir. Açıklamada aynı zamanda “Hükümet 15 Mart ila 1 Haziran tarihleri arasında; herhangi bir işyerinde 15 Mart’tan önce 60 gün çalışmış olan ve son 3 yıl içinde 450 gün sigorta primi ödenmiş olanlar için aldıkları ücretin yüzde 60’ı kadar Kısa Çalışma Ödeneği (KÇÖ) desteği sağladı. Ancak çoğu çalışan bu koşulları sağlayamadı. Bu şartları taşımayan personel için ise günlük 39 TL ücretsiz izin ödeneği sağlandı. Kısa çalışma ödeneği alanlar bin 500 TL, ücretsiz izne çıkarılanlar ise bin 170 TL ile geçinmek zorunda bırakıldı” ifadeleri ile kısa çalışma ödeneğine ilişkin uygulamanın yetersizliğine dikkat çekilmiştir (Evrensel, 2021).

Katılımcılara Kafe-Bar Çalışanları Dayanışması hakkında bilgileri olup olmadığı sorulduğunda 7 katılımcı olumlu yanıt vermiştir. Dayanışma’ya ilişkin aktarımlar aşağıdaki gibidir. Katılımcıların oluşturulan Dayanışmayı olumlu olarak algıladıkları görülmektedir.

“Dayanışmayı işçi arkadaşlarımdan ve sosyal medyadan gördüm, belirli aralıklarla eylem düzenliyorlar. Kendim eylemlere katılmaya fırsat bulamasam da destekliyorum. Biz kafe-bar çalışanlarının sesini yükseltiyorlar, eylem yapıyorlar. Kimi zaman yemek ve birçok farklı dayanışmalara vesile de oluyorlar. Bu sebeple çok önemli bir çalışma diye düşünüyorum. Birlikte olursak, etkili çalışmalar, dayanışmalar, eylemler yaparsak gerekli toplumsal baskıyı yaratıp sorunların çözümünü bulacağımızı düşünüyorum”. (İ.S.-Erkek-27)

“Bende katıldım eylemlere. Bence bir araya gelmek için iyi bir çalışma,

aynı sektörün içinde birbirimizden haberimiz olunması için biz neler yapabiliriz şeklinde iyi bir çalışma. Ancak bir yerden sonra eylem tarzı veya yoğunluğun kendisi görünür yapamadı. Ama normalde iyi bir çalışma. İnsanları bir araya getirme ve dertlere çözüm arama açısından". (N.Ş.-Kadın-26)

"Bence gerekli bir ağ ve geç kalınmış çok uzun süredir olması gerekiyordu, daha hareketli olmalı. Hizmet sektörü görünmeyen bir sektör. Daha çok öğrenciler ve az paraya evet denilen bir sektör daha görünür kılınmalı". (N.F.-Kadın-22)

Kafe-Bar Çalışanları Dayanışması içerisinde yer aldığını belirten D.Ç. (Kadın-23) ise dayanışma şemsiyesi altında yürütülen eylemlerin, tedbirlerin alınarak mekanların açılmasının sağlanması yönünde olduğunu belirtmiştir.

"Ödenek miktarı çok düşük ve bu sektörün en büyük özelliği sigortasız çalıştırma ve çoğu insan faydalanmadı. Biz dayanışma olarak da her çalışana yılsonuna kadar asgari ücret verilmesi ve sağlık haklarından yararlanabilmesini talep ettik. Dayanışma aslında pandemiden önce de vardı, dayanışmanın gerekliliği hep konuşuluyordu. Pandemi ile toplanmak zorunda kaldık aciliyet gelişti. Eylemlerin birçoğu tedbirler alınsın mekânlar açılsın şeklinde oldu, çünkü 6 aydan fazla kapalı kaldı. Asıl amaç tacize mobinge uğramadan sigortalı, güvenceli çalışmak. İş yapmak için mekânların açık olması gerekli. Yemek dayanışması ördük, patronlar mekânlarını bize açtı, aşçılar yemekleri yaptı ve kafe-bar çalışanlarına dağıttık. Gıda paketleri hazırlayarak erzak dayanışması yürüttük. Mekânlarla sözleşmeler yapmayı amaçlıyoruz bunun sonrasında, meslek odası gibi davranıp, günlük yevmiye belirlemeli bir sözleşme belirleme yapmayı planlıyoruz. Günlük çalışma miktarı belirleyip bunu yapan işletmelere asıp, yapmayanları boykot etme şeklinde çalışmalar yapmak istiyoruz". (D.Ç.-Kadın-23)

Kafe-Bar Çalışanlarının Pandemi Sürecine Dair Talepleri

Çalışmada görüşme yapılan katılımcılara "pandemi sürecinde neler yapılmalıydı, sizin beklentileriniz nelerdi?" şeklinde bir soru da yöneltilmiştir. Bu beklentileri sıralamadan önce Katılımcılardan N.Ş.'nin aşağıda belirttiği biçimde pandemi sürecinde kafe-bar işletmelerini kapsayan uygulamaların söz konusu olmadığını belirterek bu sektördeki çalışanların görünmez olarak algılandığına yönelik vurgusuna dikkat çekilmelidir.

"Kafe barı kapsayan bir uygulama yoktu, bizim sektörde çalışan kimseye yönelik olarak hiçbir şey olmadı, bu sektördeki çalışanları gör-

mezden geldiler. Kaldı ki hizmet toplumda çok büyük bir kesimi kapsamasına rağmen. Çoğu mekan kapandı ve işsiz kaldılar ve çalışacak başka bir yer de bulunamadı, herkes benzer bir durum yaşadı, işsiz sayısı git gide arttı”.(N.Ş.-Kadın-26)

Kafe-bar çalışanlarının pandemi sürecinde yaşadığı iş ve gelir kayıplarının görünür olmadığı vurgusunun devamında çalışanların pandemi döneminde yaşadıkları olumsuzluklara yönelik talepleri şu şekilde sıralanabilir. Sıralama dört madde üzerinden yapılsa da bütünlüklü olarak uygulamaların yapılması gerektiği açıktır.

1-Desteklerin asgari ücret düzeyinde olması, kafe-bar çalışanlarının öncelikli talebi olarak ifade edilebilir. Gelirden yoksun kalan kafe-bar çalışanları yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli olan asgari geçim düzeyinin sağlanması konusunda açık ve net bir biçimde taleplerini dile getirmişlerdir. Sektör içinde sosyal güvenceye sahip olma sıklıkla karşılaşılmadığı için sosyal güvenceye sahip olmayan çalışanların da bu süreçte gelir desteğinden faydalanabilir olması gerektiği belirtilmiştir.

“Hizmet sektörü açısından iyice çıkılmaz bir süreçti, kiralar faturalar ödenmeye devam etti, iş-çalışma, maddi gelir durduruldu. Kafe-barların kapatılması olması gereken bir şeydi, ancak sigortalı sigortasız tüm bu hizmet çalışanlarını kapsayan ödenek, asgari yaşamı sürdürececek bir ödenek ayarlanmalıydı. Yerel belediyelerle beraber koordineli bir şekilde bu iş örgütlenmeliydi. İnsanların sadece kendi ihtiyaçları değil faturaları vs. var. Gıda temini de gerekiyordu. Aylık olarak belli bir miktar yapılmalıydı.” (O.B.-Erkek-37)

“Sigortalılara devletin verdiği gelir desteğinin en az asgari ücret kadar olması gerekirdi. Kafeleri kapatarak salgın için önlem aldığını iddia edenlerin çalışanlara daha fazla destek verme sorumluluğu ve zorunluluğu bulunuyor. Ayrıca birçok sigortasız çalışmanı düşünürsek devletin tüm işsizler için de düzenli destek vermesi gerekir”. (İ.S.-Erkek-27)

2-Gıda yardımlarının yapılması, ikincil bir talep olarak yer almaktadır. Gelirden yoksun olmanın getirdiği bir sorun olarak temel gıda maddelerine erişim sorunu ile bu talebin ortaya çıkmıştır.

3-Psikolojik destek sağlanması, kapanmalarla birlikte gelir ve gıda desteğinin insanların yaşam standartlarına uygun bir biçimde yapılması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun yanında psikolojik desteğin sağlanması meselesi de katılımcılar tarafından dile getirilmiştir.

“Dayanışma meselesi daha güçlü tutulabilirdi, bir sürü insan ağır süreç yaşadı, psikolojik dayanışmalar, çocuklu ailelerin durumu, alternatif bir sürü geliştirilebilirdi”. (O.B.-Erkek-37)

“Ekonomi, açlık. Bunların üst kurumları düzenlemeli, onları buna zorlamalı mıyız, aslında onların görevi bu. Ekonomi belli bir yere kadar iyileşirse insanlar da üretime harekete geçebilirler. Psikolojik destek de sağlanmalı, bir sürü işsiz psikolog var, onlar için de iyi olur. Psikolojik destek almak için baktığımda çok pahalı ama bu süreçte oluşturulmalı. Kadınlar için bir kurul yapılmalı. Kadınların durumunu çözümlenmek için kurullar oluşturulmalı, yerelerde de bu olmalı. İnsanlara ulaşılmalı, insanlar dinlenmeli. Eğitim berbat, hiç sağlıklı değil, alt yapımız değersiz. Teknolojik yatırımlarla gelişmeliyiz, aşı üretiliyoruz, gıda yardımları yapılmalı”. (H.K.-Kadın-27)

4-Koruyucu sağlık hizmetlerinden faydalanma hakkının sunulması, diğer bir talep olarak gösterilebilir. Pandemi döneminde koruyucu sağlık hizmeti olarak aşılardan yapılması gerektiği görüşme yapılan kafe-bar çalışanları tarafından vurgulanmıştır. Böylelikle kafe-bar işletmelerinin hizmete açılması sağlanarak çalışma ve gelire sahip olabileceklerini belirtmişlerdir. Görüşme yapılan 13 kafe-bar çalışanınca 12’si pandemiyle mücadelede aşının önemini belirterek, aşılamanın acilen yapılması gerektiğini vurgulamış ve aşı olduklarını belirtmişlerdir. Kafe-bar çalışanlarında hâkim eğilimin aşı olmak yönünde olduğu görülmektedir.

Sonuç

Çalışma yaşamına ilişkin istihdam biçimleri farklılıklar göstermektedir. Güvencesizlik olgusu kapitalizm içerisinde çalışma yaşamında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Neoliberal politikaların uygulanmaya başlaması ile gittikçe yaygınlaşan güvencesizlik tartışmalarına neden olmuştur. Bu tartışmaların odağında prekarya kavramının da yer aldığı görülmektedir. Standing’in çalışmalarında prekaryayı oluşum süresinde ayrı bir sınıf olarak tanımlamasının yarattığı etki ile prekaryanın ayrı bir sınıf olarak görülüp görülmeyeceği üzerine tartışmalar meydana gelmiştir. Standing, prekaryayı açıklarken geleneksel işçi sınıfı ile farklılıklarından yola çıkmış ve temel olarak prekaryanın işçi sınıfının aksine koruma biçimlerinden yoksun olduğunu vurgulamıştır. Ancak korunma biçimlerinden yoksun olma durumu işçi sınıfı için de söz konusudur ve bir türdeşleştirme olarak ele alındığında prekaryanın ayrı bir sınıf olarak değerlendirmenin mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle çalışmada prekarya kavramı ayrı bir sınıf olarak ele alınmamış, güvencesiz ve esnek çalışmanın vurgulanması amacıyla kullanılmıştır.

Yeme-içme sektörü içerisinde yer alan kafe-bar işletmelerinde sürdürülen çalışma biçimi de esnek, kuralsız ve güvencesiz oluşu ile prekarizasyonun yoğun olarak görüldüğü belirtilmelidir. Geleneksel güvence mekanizmalarından yoksun olan kafe-bar çalışanları sektör içerisinde kısa süreli istihdama, sözleşmesiz çalışmaya, düzensiz, sosyal güvencesiz çalışmaya ve yoğun iş temposu ile çalışmak zorunda kalmaktadır.

Covid-19 pandemisi dünyada farklı işgücü piyasalarındaki milyonlarca çalışanı iş ve gelir kayıpları nedeniyle ciddi biçimde etkilemiştir. Pandemiyle mücadele kapsamında pek çok ekonomik aktivitenin kısıtlanması yoluna gidilmiştir. Bu kısıtlamalar bazı işyerlerinin küçülmesine, bazılarının ise geçici ve kalıcı kapanmasına neden olmuştur. Kapanmalar ve küçülmeler ile emek talebi daralmış, iş ve gelir kayıpları yaygınlaşmıştır. Bu hizmet sektörü içerisinde pek çok güvencesizlik koşulları ile karşı karşıya olan kafe-bar çalışanlarının pandemi sürecinden olumsuz etkilendiği açıktır. Güvencesizlik ile çevrelenmiş kafe-bar çalışanlarının hâlihazırda yaşadığı sorunlar pandemi ile derinleşmiştir. Kafe-bar işletmeleri de bu süreçte faaliyet gösteremediği için kafe-bar çalışanları iş ve gelir kaybı yaşamıştır.

Halihazırda güvencesizlik örüntüleriyle çevrelenmiş bu çalışanlar pandeminin de etkisiyle sosyo-ekonomik olarak daha da olumsuz etkilenmişlerdir. Bu çalışma da prekarya kavramının tanımladığı güvencesiz ve esnek çalışma biçimlerinin hakim olduğu bir emek sürecinin öznesi olan kafe-bar çalışanlarının Covid-19 pandemisini nasıl deneyimlediklerini aktarma çabasındadır. Bu çaba ile İstanbul'un Kadıköy ilçesinde kafe-bar çalışanı olarak emek süreçlerine dahil olan 13 kişi ile derinlemesine yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Kafe-bar çalışanlarının aktardığı bilgiler işığında pandeminin kapanmaları içeren sürecinde işsiz kaldıkları, çalışmalar dahi sigortasız oldukları, gıda yardımı alamadıkları ve psikolojik desteklerden mahrum kaldıkları anlaşılmaktadır.

Çalışma kapsamında pandemi sürecinde bizzat kafe-bar çalışanları tarafından kurulan ve faaliyet gösteren Kafe-Bar Çalışanları Dayanışması ile de görüşme gerçeleştirilmiştir. Dayanışma'dan görüşülen temsilci de çalışanların anlatılarında yer alan sorunları belirtmiş, pandemi sürecinde gıda ve yemek dağıtımları organizasyonları yaptıklarını aktarmış ve iş sözleşmelerinin yapılmasını sağlamak amacıyla çalışmalar yürüttüklerini dile getirmişlerdir.

Kaynakça

- Akçay, Ü. (2015, Aralık 27). Güvencesizlik ve Finansal İcerilme. Ocak 13, 2022 tarihinde Başlangıç: <https://baslangicdergi.org/guvenesizlik-ve-finansal-icerilme/> adresinden alındı
- BBC. (2021, Mart 19). Kod 29 nedir, uygulamaya karşı eylemler neden yayılıyor? 1 17, 2022 tarihinde BBC Türkçe: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56445327> adresinden alındı
- Birgün. (2021, Nisan 16). Artan intiharlar Meclis gündeminde: Vatandaş çaresizliğe mahkum edildi. Mayıs 29, 2021 tarihinde birgun.net: <https://www.birgun.net/haber/artan-intiharlar-meclis-gundeminde-vatandas-caresizlige-mahkum-edildi-341576> adresinden alındı
- Bora, T. (2010, Haziran 1). Tanıl Bora ile Söyleşi: Sınıf, Kapitalizm ve Türkiye. (D. Demirkent, & T. Baykan, Röportajı Yapanlar)
- Castel, R. (2004). Sosyal Güvencesizlik. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çelik, A. (2020, Nisan 20). İşsizlik Sigortası Fonu'nda Gerçekten Para Yok Mu? Ocak 17, 2022 tarihinde birgun.net: <https://www.birgun.net/haber/issizlik-sigortasi-fonu-nda-gerçekten-para-yok-mu-297328> adresinden

den alındı

Demiral, E., Çevik, Z. A., & Gülümser, Ş. (2020). Covid-19 Pandemisi ve İntihar. ESTÜDAM Halk Sağlığı Dergisi, 5(Covid-19 Özel Sayısı), 138-147.

Demirtaş, E. (2021, Nisan 29). Kafe-Bar Çalışanları Dayanışmada. Mayıs 7, 2021 tarihinde Gazete Kadıköy: <http://www.gazetekadikoy.com.tr/gundem/kafe-bar-calisanlari-dayanismada-h17627.html> adresinden alındı

DISK. (2021, Nisan 6). 2020'de Kod-29 kıyımı: 143 bini erkek, 34 bini kadın toplam 177 bin işçi! Mayıs 30, 2021 tarihinde disk.org.tr: <http://disk.org.tr/2021/04/2020de-kod-29-kiyimi-143-bini-erkek-34-bini-kadin-toplam-177-bin-isci/> adresinden alındı

DISK-AR. (2020). Covid-19 İşçileri Nasıl Etkiledi? İstanbul: DISK Yayınları No:81.

DISK-AR. (2021a, Şubat 5). Dünyada ve Türkiye'de Covid-19'un Sosyal ve Ekonomik Etkileri ile Mücadeleye Ayrılan Kaynaklar. Mayıs 28, 2021 tarihinde DISK-AR Web Sitesi: <http://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/02/Covid-19-Harcamalar%C4%B1-Raporu-OCAK-2021.pdf> adresinden alındı

DISK-AR. (2021b, Mart 8). Covid-19 Döneminde Kadın İşgücünün Durumu. Mayıs 30, 2021 tarihinde DISK-AR Web Sitesi: <http://arastirma.disk.org.tr/wp-content/uploads/2021/03/8-MART-2021-Kad%C4%B1n-%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BCn-%C3%BCn-Durumu-Raporu.pdf> adresinden alındı

Erdoğdu, S. (2020). COVID-19 Krizi ve Kadın İstihdamı ve İşsizliği. Mayıs 30, 2021 tarihinde KEİG: <http://www.keig.org/covid-19-krizi-ve-kadin-istihdami-ve-issizligi/> adresinden alındı

Evrensel. (2021, Mayıs 29). İntiharlar AKP'li yılların zirvesine çıktı. Mayıs 29, 2021 tarihinde evrensel.net: <https://www.evrensel.net/haber/434018/intiharlar-akpli-yilların-zirvesine-cikti> adresinden alındı

Evrensel. (2021, Ocak 25). Kafe-Bar Çalışanları: İşyerleri Açılsın. Mayıs 6, 2021 tarihinde Evrensel: <https://www.evrensel.net/haber/424434/kafe-bar-calisanlari-isyerleri-acilsin> adresinden alındı

Gazete Karınca Haber Merkezi. (2021, Mayıs 2). Desteksiz Kapanma Can Alıyor: 24 Saatte Dört İntihar. Mayıs 29, 2021 tarihinde Gazete Karınca: <https://gazetekarınca.com/2021/05/desteksiz-kapanma-can-aliyor-24-saatte-dort-intihar/> adresinden alındı

ILO. (2012). FROM PRECARIOUS WORK TO DECENT WORK. Geneva: The International Labour Office.

ILO. (2021, Ocak 25). COVID-19 ve Çalışma Yaşamı - 7. Baskı. Mayıs 30, 2021 tarihinde ILO: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_769693.pdf adresinden alındı

İlyas, Ö. (2022). Freelance Emek. İstanbul: İletişim Yayınları.

İŞKUR. (2021). Kısa Çalışma Ödeneği. Mayıs 2021 tarihinde işkur.gov.tr: <https://www.iskur.gov.tr/isveren/ki-sa-calisma-odeneği/genel-bilgiler/> adresinden alındı

Kutlu, D. (2018). Prekarya ve "Prekarya Bildirgesi" Üzerine Birkaç Soru, Gözlem ve Görüş. Çalışma ve Toplum, 3(58), 1860-1880.

Kümbetoğlu, B. (2008). Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Mental Health UK. (2020, Ekim 12). Mental Health & Money Toolkit launched amid study that 1 in 5 have been negatively impacted financially and mentally by coronavirus. Mayıs 29, 2021 tarihinde <https://mentalhealth-uk.org/>: <https://mentalhealth-uk.org/blog/mental-health-money-toolkit-launched-amid-study-that-1-in-5-have-been-negatively-impacted-financially-and-mentally-by-coronavirus/> adresinden alındı

Resmi Gazete. (2020, Nisan 17). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgınının Ekonomik ve Sosyal Hayata Etkilerinin Azaltılması Hakkında Kanun İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, Sayı: 31102. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/04/20200417-2.htm> adresinden alınmıştır

- Standing, G. (2015). *Prekarya Yeni Tehlikeli Sınıf* (2.Baskı b.). (E. Bulut, Çev.) New York: İletişim Yayınları.
- Standing, G. (2017). *Prekarya Bildirgesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahankaya Adar, A. (2018). Türkiye’de Yeni Prekarya Suriyeli İşgücü mü? *Çalışma ve Toplum*, 13-36.
- TDK (2022b), “Freelance”, *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>
- TDK (2022a), “Barista”, *Güncel Türkçe Sözlük*, <https://sozluk.gov.tr/>
- Temiz, H. E. (2004). Eğreti İstihdam: İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması. *Çalışma ve Toplum*(2), 55-80.
- Vatansever, A. (2013, Aralık). PREKARYA GECELERİ 21. Yüzyıl Dünyasında Geleceği Olmayan Beyaz Yakalıların Rüyası. *LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1-19.
- WEB Research. (2004). *Report of Exploratory Case Study Research into Precarious Employment*. New Zealand: Labour Market Policy Group.
- Wikipedia (2022), “Transkripsiyon”, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Transkripsiyon>
- Wright, E. O. (2016). Is the Precariat a Class? *Global Labor Journal*, 7(2), 123-135.
- Yılmaz, G. (2010). Güvencesizlik-Güvencelik İkileminde İşçi Sağlığı. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 2-8.

